

"อกะสะ" (ไม่มีขน) อเลสะ ภาวะ (ถูกตัดออก) และ มุณะ (เกลี้ยง, โล้น)
เป็นต้น (พหูพลวง, 2530 : 69)

6. ความเชื่อเกี่ยวกับลางและความฝันที่เกี่ยวข้องกับม้า

6.1 ความเชื่อเกี่ยวกับลางที่เกี่ยวข้องกับม้า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 708) ได้ให้ความหมายของคำว่า ลาง ไว้ดังนี้

"ลาง น. เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกผลร้ายหรือดี เช่น ลางดี ลางร้าย แต่มักนิยมใช้ในทางร้าย เช่น เขาพูดเป็นลาง"

คนโบราณมีความเชื่อเรื่องลางว่า ลางเป็นเครื่องบอกเหตุหรือทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้า มักจะเป็นเหตุร้ายมากกว่าเหตุดี จึงมักพูดติดปากกันว่า "เกิดลางร้าย" กล่าวคือ ถ้าลางบอกเหตุร้ายก็ไม่ควรเดินทางไปนอกบ้านหรือนอกชายคาเรือน ดังมีผู้กล่าวไว้คล้องจองกันว่า "แมงมุมตอกจิ้งจกทัก คานหักคาบ่า แร้งจับหลังคา กาชี้ใส่หัว วัวควายตื่นจากคอก หอกดานกระทบกัน"

ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะลางที่เกี่ยวข้องกับม้า เพื่อเป็นตัวอย่าง ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรพอสังเขป ดังนี้

จากตำราอภิโภธิบาทว์ ซึ่งว่าด้วยเรื่องอุบาทว์ต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนโบราณ ปรากฏความเชื่อที่เป็นลางเกี่ยวกับม้า ดังนี้

ผิวโคเคียงเกวียนเดินวน ไม่ทันแก้ปรน

ประอุกแลชุกวอดวาย

หนึ่งโคเคียงคู่ไถตาย ในแอกอุบาย

อุบาทว์อุบัติพึงกลัว

ม้ากลอดตัวเดียวสองหัว คราเดียวสองตัว

กัศิพิตินาน

ห้องแก้ไขโดย

รับแต่งบรูชาอย่าเขิน ใจอยู่จักเป็น

ภยันตรายเร่งรน

กล่าวคือ ถ้าแม่มีตัวใดตกลูกออกมาตัวเดียวมีสองหัว หรือ ครึ่งเดียว 2 ตัว จะเชื่อว่าเป็นวิบัติ ทางแก้คือ ต้องสะเดาะเคราะห์โดยการทำ บัตรปลีกว้าง 1 คืบ กระทบ 1 กระทบ บรรจุข้าว กุ้งพล่า ปลาขำ ข้าวดอก นมเนย ดอกไม้ ฐูปเทียน ปั้นพระยมราชขี่กระบือ เอาไปวางทางทิศทักษิณ แล้วให้จุดฐูปเทียน บูชา (ประจักษ์ ปรากฏพยากรณ์, 2522 : 30-31)

ความเชื่อเกี่ยวกับม้า 2 หัวนี้ ก็เคยปรากฏมาแล้วในประเทศ ฝรั่งเศส กล่าวคือ เมื่อปี ค.ศ. 1554 นอสตราดามุส โหรชื่อดังชาวฝรั่งเศส มีญาณ พิเศษสามารถล่วงรู้ว่าจะเกิดยุคเข็ญในทวีปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศส มิหนำซ้ำยังเกิดอาเพศหลายอย่าง เป็นลางบอกเหตุว่า สิ่งที่เขาได้เห็นด้วยญาณพิเศษ นี้จะต้องเกิดขึ้นจริง ดังที่ ซีซาร์ บุตรชายของนอสตราดามุสเขียนไว้ตอนหนึ่งในหนังสือ ชื่อ "Histoire de Provence" ว่า "ในปี ค.ศ. 1554 มีเหตุอาเพศหลาย อย่างอุบัติขึ้นเป็นลางร้ายในประเทศฝรั่งเศส ที่สำคัญคือ บรรดาทารกที่เกิดใหม่มักมี ร่างกายพิกลพิการ เช่น ในปลายเดือนมกราคมของปีนี้ ที่เมืองเซนส์ มีทารกคนหนึ่ง เกิดมามีร่างกายประหลาด เป็นเด็กสองหัว หน้าตาเก๋สยดน่ากลัว ราวกับเป็นลูก ปีศาจมาเกิด บรรดาโหรผู้เชี่ยวชาญในการทำนายทายหักเหตุการณ์ในอนาคต เมื่อ เห็นทารกร่างกายประหลาดคนนั้น ต่างก็ทำนายตรงกันว่า จะมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นกับ ประเทศฝรั่งเศส นอกจากนั้นอีก 6 สัปดาห์ต่อมา ที่บริเวณใกล้ ๆ เมืองซาลงก็ยังมี แม่มีตัวหนึ่งตกลูกออกมาเป็นสัตว์ประหลาดมี 2 หัว จากการที่มนุษย์และสัตว์ ประหลาดเกิดมาเช่นนี้ นอสตราดามุสได้ประมวลเหตุการณ์แล้วทำนายว่า จะเกิด ปัญหาการแตกแยกครั้งร้ายแรงในประเทศฝรั่งเศสในอนาคต ในกาลต่อมาปรากฏ ว่า คำทำนายของนอสตราดามุสเป็นจริง คือประชาชนชาวฝรั่งเศสเกิดแตกแยกกัน เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งทางศาสนา จนกระทั่งเกิดสงครามกลางเมืองถึง 3 ครั้ง ก่อนที่พระเจ้าฮังรี เดอะนัวร์เรอ จะเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ ฝรั่งเศส ต่อจากราชวงศ์วาลัวส์ ซึ่งได้ถูกทำลายลง และก็เป็น การสถาปนาราชวงศ์ ใหม่เข้าปกครองประเทศฝรั่งเศส..." (ทองใบ หงส์เวียงจันทร์, 2534 : 37-38)

6.2 ความเชื่อเกี่ยวกับฝันที่เกี่ยวข้องกับม้า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 559) ได้ให้ความหมายของคำว่า ฝัน ไว้ดังนี้

"ฝัน น. การเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ, โดยปริยาย หมายถึงการนึกเห็นในขณะที่ตื่นอยู่ ซึ่งไม่อาจจะเป็นจริงได้. ก. เห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ, นึกเห็น, นึกเห็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้."

ความฝันและการทำนายฝัน เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แม้ในปัจจุบันความฝันก็ยังมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนเรามากมาย แต่ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะความฝันที่เกี่ยวข้องกับม้าพร้อมกับคำทำนายความฝันนั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาลพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล ได้ทรงสุบินนิมิตประหลาด 16 ประการ พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพุทธปฏิภาณทำนายว่า ผลของพระสุบินนิมิตจะไม่เกิดแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล แต่จะเกิดขึ้นแก่โลกในอนาคตกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวพุทธเชื่อว่าจะเกิดขึ้นเมื่อหลังถึงพุทธกาล คือหลังปีพุทธศักราช 2500 ไปแล้ว

พระสุบินนิมิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล และพุทธทำนายโลกนี้โบราณจารย์ได้รจนาเป็นกวีนิพนธ์ โดยเฉพาะความฝันข้อที่ 5 ซึ่งเป็นความฝันที่เกี่ยวข้องกับม้าดังนี้

"ห้าฝันว่าม้านั้นมีสองปาก	เห็นพญาพญาปากอ้าน้ำลายไหล
จนหญิงชายป้อนให้จนอ่อนใจ	ทายว่าภัยจากตุลาที่ว่าความ
ทำนองว่าข้าจะช่วยเจรจา	แนะทางวางทำนุบำรุงขาม
แต่มีจริตความคิดทราม	พยายามทำว่าตนรู้ทันปลาย
เข้ามาช่วยแก้งทำให้กำกวม	จะรวบรวมกันกินทั้งสองฝ่าย
ออกหน้าทำท่าเถียงดูเบี่ยงป้าย	แนะให้ท้ายทั้งโจทก์และจำเลย

กินพลังทางข่มด้วยลมหลวง เหนี่ยวหน่วงถามตึงแล้วนิ่งเฉย
ข้างอาศัยใช้การจนนานเลย ความก็เกยแห้งแล้งอยู่ค้างปี"

(ทองใบ หงส์เวียงจันทร์, 2532 : 242)

นอกจากนี้ พลุหลวง ได้รวบรวมความฝันและคำพยากรณ์ที่
เกี่ยวข้องกับม้าไว้ดังนี้

ท่านจะโชคดีมากถ้าฝันว่ากำลังขี่ม้า เว้นแต่ว่าม้ามันจะพยศ
และเหวี่ยงท่านลงมาเท่านั้น

ถ้าหญิงฝันเห็นจิ้งก่ (คนขี่ม้าแข่ง) ขี่ม้าด้วยความเร็วสูง
เธอจะได้รับการทาบตามแต่งงาน

ฝันว่าเก็บเกือกม้า จะได้รับมรดก ถ้าฝันว่าเห็นมัน ท่าน
จะเดินทางผ่านทางน้ำและทางบกไปในที่ต่าง ๆ

ฝันถึงคนเลี้ยงม้า หรือสิ่งอื่นเกี่ยวข้องกับม้า ถือเป็นนิมิตดี
ท่านกำลังจะได้รับโชคดีทุก ๆ ประการ

ฝันเห็นคอกข้างสนามม้า จงอย่าเสี่ยงโชคทุกชนิด ท่านจะ
เป็นฝ่ายเสีย ท่านจะประหลาดใจต่อข่าวการจัดแจง
บางอย่าง

ฝันเห็นคอกม้า จะได้ผู้ร่วมงานที่ดีและนำผลดีมาให้

ฝันเห็นทหารม้าเบา ความรักของท่านจะไม่กลับมามาก
เว้นแต่ท่านจะเปลี่ยนไปสู่คู่รักซึ่งเป็นผู้มีรสนิยมและการ
ศึกษาอันดีเท่านั้น

ฝันเห็นรถเทียมม้า ถ้าชาวกรุงหมายถึงความสำเร็จใน
การงาน ส่วนชาวนาชาวสวนจะได้ผลเก็บเกี่ยวดี

ฝันเห็นม้า ม้าเป็นสัตว์ที่ถือกันว่า ถ้าฝันเห็นจะได้รับโชคดี
แต่ทั้งนี้จะต้องสังเกตสีของม้ามัน ๆ ด้วย กล่าวคือ ถ้าฝัน

เห็นม้าสีขาว จะให้ผลดีทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
ติดต่อกับหาสมาคมกับผู้อื่น ถ้าฝันเห็นม้าสีดำ ให้ระวังเรื่อง

ไม่ดี ผันเห็นม้าสีแสดหรือสีแดง ระวังจะเกิดการทะเลาะ
วิวาทหรือการสูญเสียเพื่อน ผันเห็นม้าสีแดงเพลิง จะได้รับ
ข่าวดีจากสิ่งที่ไม่คาดฝัน ผันเห็นม้าสีเหลืองหรือส้ม แสดง
ว่าธุรกิจของท่านไม่มีเหตุเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลย ผันเห็น
ม้าสีน้ำตาล ระวังการทรยศหักหลังโดยบุคคลผู้ที่ท่านมอบ
ความไว้วางใจให้

ผันเห็นกองทหารม้าทั้งฝูง เป็นสัญลักษณ์ว่าท่านจะสมหวัง
ในความรักและสุขสดชื่นในงานสังคม

ถ้าผันว่ากำลังขี่ม้าและถูกเหยี่ยวตกลงมา ถือว่าท่านจะ
ได้รับโชคร้าย

ถ้าผันว่ามีผู้ขี่ม้ามาหาท่าน ท่านจะได้รับข่าวจากทางไกล

ถ้าผันว่าม้าของท่านถูกคอกเคือก ท่านจะได้รับโชคดีมาก

ถ้าผันเห็นม้าแข่ง จงพยุงเศรษฐกิจให้ดีในขณะที่ยังมีโอกาส
อยู่

ผันว่าขี่ม้าแข่ง จงอย่าเสี่ยงใด ๆ เพราะท่านยังไม่มีโชค

ผันว่าขับรถเทียมม้า 2 ตัว ทำนายว่าคู่รักทั้งสองคนของ
ท่านจะก่อเหตุหึงหวงวุ่นวายขึ้น

ผันว่าขับรถม้าหรือนั่งไปในรถม้า ระวังท่านกำลังโชคร้าย
จะพบกับอุปสรรคขวากหนามต่าง ๆ จะเสียเงินหรือตำแหน่ง

ผันว่าวิ่งควมม้าไปตามถนนตรง ๆ อย่างง่ายดาย แสดงว่า
แผนงานของท่านจะลุล่วงด้วยดี แต่ถ้าวิ่งขึ้นไปบนทางสูงชัน

ย่อมเตือนให้ระวังตัว อย่าได้กระทำการใด ๆ ลงไปโดย
ปราศจากการไตร่ตรองเสียก่อน

7. ความเชื่อเกี่ยวกับม้าในพิธี

มีงานวิจัยที่สนับสนุนว่าม้าเป็นสัตว์พาหนะที่เป็นประโยชน์มากชนิดหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นพาหนะในการขับขี่ จูงลากรด หรือออกศึกสงครามแล้ว ในยามปกติมนุษย์ยังใช้ม้าเข้าร่วมพิธีสำคัญต่าง ๆ มาแต่โบราณกาลอยู่หลายพิธี แต่พิธีที่สำคัญและเป็นความเชื่อที่มนุษย์ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วก็คือ พิธีอัสวเมธ และพิธีพยุหยาตรา

7.1 พิธีอัสวเมธ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 896) ใต้ให้ความหมายของคำว่า "อัสวเมธ" ไว้ดังนี้

"อัสวเมธ น. พิธีเอาม้าบูชายัญ คือ ปล่อยม้าอุปการ เสร็จแล้วเอาม้านั้นมาฆ่าบูชายัญ เป็นพิธีประกาศอาณาเขตของราชาธิราชในอินเดียครั้งโบราณ."

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการทำพิธีอัสวเมธว่า ทำเพื่อขอพรพระผู้เป็นเจ้า เมื่อปรารถนาสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ ล้างบาป ขอลูก และแผ่อำนาจ (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 3)

นาค โจอารีย์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า คำว่า อัสวเมธ ก็หมายถึงพิธีเกี่ยวกับการปล่อยม้าอุปการแล้วก็นำเอาม้ามาฆ่าบูชายัญ คำว่า ม้าอุปการ จึงเป็นชื่อของม้าที่จะปล่อยไปในพิธีนี้ เป็นพิธีอย่างหนึ่งของพราหมณ์ที่กษัตริย์ในอินเดียโบราณใช้เป็นเครื่องแสดงและประกาศความยิ่งใหญ่ของตน เพื่อเป็นเครื่องหยั่งให้ทราบว่ องค์ราชาแต่ละแคว้นนั้นยังจงรักภักดีต่อตนหรือไม่ วิธีดำเนินการก็คือ กษัตริย์ผู้เป็นราชาธิบดี ผู้มีพระประสงค์จะทำพิธีนี้ จะต้องใช้ม้าทรงของพระองค์เป็นม้าอุปการ แล้วนำม้าตัวนั้นมาประดับตกแต่งเครื่องยศทำนองเป็นม้าออกศึกทีเดียว เมื่อแต่งครบเครื่องเสร็จแล้ว ก็นำม้าตัวนั้นไปโรงพิธีซึ่งได้จัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว ตอนนั้นก็ทำพิธีบูชาไฟซึ่งเรียกว่า อัคนิโฮม คือโหมไฟบูชาพระเพลิง เป็นการฉลองม้าตัวสำคัญที่จะนำมาประกอบพิธีเสียก่อน ครั้นเสร็จแล้วก็ปล่อยให้ม้าตัวนั้นเดินทางท่องเที่ยวไปในแคว้นต่าง ๆ พร้อมกันนั้นก็มีการพกติดตามม้าั้นไปด้วย

และผู้นำทัพนั้นก็มักจะเป็นพรญาคิสนิทของพระราชอาธิบดีผู้ปล่อยม้านั้นด้วย เมื่อม้านั้นไปถึงแคว้นใด ถ้าผู้ปกครองแคว้นนั้น ๆ ยังปรารถนาไมตรีอยู่ ก็จะออกมาแสดงความอ่อนน้อม จัดการต้อนรับม้านั้นด้วยการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี และจัดกระบวนทัพไปส่งจนพ้นเขตแดน และถ้าผู้ปกครองแคว้นใดแสดงอาการกระด้างกระเดื่อง ไม่ออกมาต้อนรับม้าอุปการะนั้นตามสมควร ผู้กำกับม้านั้นก็จะต้องทำการปราบปรามให้อยู่ในอำนาจก่อนแล้วก็จะเดินทัพต่อไป ทำโดยวิธีนี้เรื่อยไปจนครบกำหนดหนึ่งปี ในระหว่างที่ปล่อยม้าไปนั้นจะมีพิธีกรรมเป็นประจำทุกวัน พวกฤาษีชีพราหมณ์ใครมาในพิธีมณฑลนั้น ก็จะได้รับภัตตาหารและทักษิณาทานตามสมควรแก่ฐานะานุรูปทั่วกัน ทำนองเป็นการทำบุญให้ทานไปด้วยในตัว ครั้นพอครบรอบปีแล้ว ผู้นำทัพกำกับม้านั้นก็จะนำม้านั้นกลับคืนมา แล้วพระราชอาธิบดีนั้นก็ทรงกระทำพิธีม้าตัวนั้นบูชาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ก็นับว่าเป็นอันเสร็จพิธีอัศวเมธเพียงแค่นี้ (นาค ใจอารีย์, 2507 : 38-39)

ส่วน วิฑู โสภวงส์ ได้กล่าวว่า "อัศวเมธ" คือพิธีใช้ม้าบูชา เป็นพิธีประกาศอาณาเขตของพระราชอาธิบดีในอินเดียครั้งโบราณ จัดว่าเป็นพิธีสำคัญในทางไสยศาสตร์ เมธ แปลว่า การเช่นสรวม การบูชา ยัญญ แปลว่า การเช่น การบูชา การบวงสรวม ชนิดหนึ่งของพราหมณ์ คำนี้สันสกฤตใช้ว่า ยัญญ และว่า เรื่องของพิธีอัศวเมธ ตามหนังสือคุณลักษณะพิเศษแห่งศาสนาพุทธ ของ สุชีพ ปุญญานุภาพ ในบทที่ 5 ชื่อ "ปฏิวัติการทำบุญโดยวิธีฆ่าฟันเป็นวิธีสังคมสงเคราะห์" ท่านผู้ประพันธ์กล่าวว่า ได้เก็บความจากหนังสือ Hindu Manners Customs and Ceremonies ของ Abbe J.A. Dubois ว่าดังนี้

ได้มีการเลือกม้าตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดออกมาแล้ว ก็ต้องดูแลประคบประหงมเป็นพิเศษตลอดเวลา 3 ปี มีการบูชาเทวดา 3 องค์คือ พระอินทร์ เพื่อให้ดูแลลูกม้าตัวนั้น พระยม เพื่อให้ป้องกันม้านั้นจากความตายและอุบัติเหตุต่าง ๆ พระวรุณเทพเจ้าแห่งฝน เพื่อให้ฝนตกลงมายังความชุ่มชื้นให้เกิดแก่แผ่นดิน

เพื่อจะได้มีหย้าคี ๆ ให้ลูกม้านั้นกิน ภายหลังจากที่ลูกม้านั้นอายุเกิน 3 ปีแล้วก็มีการปล่อยให้เที่ยวไปตามใจชอบ มีผู้คนติดตามไปเป็นอันมาก และมีกองทัพติดตามไปด้วย เข้าบ้านเมืองไหนถ้าเขายอมแพ้ก็แล้วไป ถ้าไม่ยอมแพ้ก็รบกัน คราวนี้มีผู้ใดต้องการทำลายพิธีนี้ ผู้นั้นก็ยกทัพมาไล่จับม้า ถ้าจับได้ก็เป็นอันทำลายพิธีสำเร็จ แต่โดยมากผู้ทำพิธีนี้มักแน่ใจในชัยชนะ คือ ได้เตรียมการรุกรานไว้แล้ว มีเรื่องเล่าเพิ่มเติมในหนังสือเล่มอื่นว่า เจ้าชายแห่งประเทศต่าง ๆ ที่ม้านั้นผ่านไป ถ้ายอมแพ้ก็ต้องร่วมไปในขบวนทัพที่ติดตามม้านั้นด้วย เมื่อครบปีแล้วจึงพากันกลับเมือง แล้วฆ่าม้านั้นฆ่าด้วย

และจากหนังสือเทวกำเนิต ของพระยาสังฆาภิรมย์ ก็กล่าวถึงพิธีนี้ว่า "พิธีอัศวเมธ ทำให้แต่เฉพาะผู้เป็นราชาธิบดี การที่ทำการนี้มุ่งหมายเพื่อขอพรจากพระผู้เป็นเจ้า ในสมัยโบราณกาลนิยมว่าเป็นพิธีสำหรับขอลูก ต่อมาภายหลังถือกันว่าเป็นพิธีแผ่อำนาจ เมื่อสงครามจะต้องทำการบูชาไฟ (อัคนีโยกรม) และสมโภชม้าตัวรัก แล้วก็ปล่อยม้าเที่ยวไปตามใจ มีกองทัพติดตามไปด้วย เมื่อผ่านเข้าไปแคว้นใด ผู้ครองแคว้นนั้นยอมอ่อนน้อม ก็ต้องรับรองม้าด้วยความเคารพ ถ้าไม่ยอมก็ต้องรบกับกองทัพที่ตามม้านั้นไป เมื่อม้านั้นเที่ยวไปได้ 1 ปี โดยไม่มีอุปสรรคอย่างใดแล้วก็นำม้านั้นกลับมา แล้วสมโภชฉลองกันเป็นการใหญ่ จึงฆ่าม้านั้นฆ่าด้วย (เผาไฟ) โดยปกติเห็นว่า ผู้ฆ่าม้าจะต้องเป็นอัศวเมธ ท่านผู้เขียนกล่าวไว้ว่า ข้อความนี้มีเค้าความทำนองเดียวกับ Hindu Classical Dictionary ของ J. Dowson (วิฑูธ โสภวงค์, 2508 : 42)

ยังปรากฏความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าผู้ใดทำพิธีอัศวเมธได้ครบ 100 ครั้ง ก็จะได้เป็นพระอินทร์ตามคติฮินดู เป็นใหญ่ในเทวคัพทั้งปวง ด้วยเหตุนี้พระอินทร์จึงได้นำชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า "ศัตถระตุ" หรือ "สตรครตุ" แปลว่า ผู้ทำพิธีอัศวเมธได้ถึงร้อยครั้ง ฉะนั้นพระอินทร์จึงไม่ค่อยชอบให้ใครทำพิธีนี้ได้สำเร็จครบร้อยครั้ง เพราะเกรงจะถูกแย่งตำแหน่ง ด้วยเหตุนี้พระอินทร์จึงชอบทำลายพิธีผู้อื่น เมื่อมีโอกาส ดังเช่นเมื่อท้าวสัครทำพิธีอัศวเมธ พระอินทร์ก็จำแลงร่างมาเป็นรากษสขโมยเอาม้าสำคัญไปเสีย (วิฑูธ โสภวงค์, 2508 : 44)

การทำพิธีอัฐวเมธหรือการปล่อยม้าอุปการแล้วทำพิธีม้า
บูชายัญนี้ มีจุดประสงค์ของผู้ทำพิธีแตกต่างกันหลายอย่าง แต่พอสรุปได้ตามเนื้อเรื่อง
ต่าง ๆ เท่าที่พบในวรรณคดีก็คือ ทำเพื่อแสดงอาณาภาพหรือเป็นการแผ่อำนาจอย่าง
หนึ่ง ทำเพื่อล้างบาปที่ตนได้ทำไว้อย่างหนึ่ง และทำเพื่อขอลูกอย่างหนึ่ง

ก. ทำเพื่อแสดงอาณาภาพหรือเป็นการแผ่อำนาจ การทำ
พิธีอัฐวเมธเพื่อแสดงอาณาภาพหรือเป็นการแผ่อำนาจ เห็นได้จากเรื่องรามเกียรติ์
เช่น ตอนที่พระรามปล่อยม้าอุปการเพื่อไปปราบพระมงกุฎและพระลบ พระมงกุฎนั้น
เป็นราชโอรส พระลบนั้นเป็นบุตรที่พระฤๅษีชุบให้ ยิงคันธนูขนาดใหญ่หักสะบั้นเสียง
ดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วธานี พระรามได้สดับซึกสงสัยว่า ใครหนอช่างมีอำนาจใหญ่ยิ่ง
เช่นนี้ จึงตรัสถามโหราจารย์ โหราทูลว่าคงจะมีผู้ลงฤทธิวิทยา และทูลแนะนำว่า

ขอให้แต่งลักษณะอักษร ผูกพระยาอัศวรถ้าวหาญ
เสียงทลายแล้วปล่อยอาษาชาญ ให้ทมนุมนำทัพสะกดตาม
(รามเกียรติ์ ร.1 : 1267)

การกระทำเช่นนี้ก็เพื่อจะพิสูจน์ว่า

ถ้าใครทรงองอาจ จับอัฐวราชชั้นนี้
ผู้นั้นขบถต่อพระจักรี ให้เสนีทหารจับมา
(รามเกียรติ์ ร.1 : 1268)

ม้านั้นแต่งเครื่องม้าทรงครบถ้วน มีสารผูกไว้ที่คอ แล้วทำพิธี
เสียงทลายขอให้เทพเจ้าคลใจให้ม้าพาไปหาผู้บังอาจประลองฝีมือนั้น การบรรยายภาพ
ม้าอุปการทำได้ดีมาก

จึงให้ผูกม้าต้นอุปการ เครื่องอานพู่ท้าววาวเวหา
อาลักษณ์เขียนราชสารา มาเขวนคอพระยาพาชี

ฝ่ายม้าอุปการก็ร้านเรียง แผลร่องลงเชิงผกผัน
 เยื้องอกยกหน้าหยักยัน ชั้นหูชูหางย่างไป
 (รามเกียรติ์ ร.1 : 1274)

ฝ่ายพระกุมารสองพี่น้องเห็นมังงามถูกใจก็ช่วยกันจับม้าได้
 พระมงกุฎอ่านสารได้ความว่า

แม้ว่าผู้ใดไม่ขบถ คิดคดต่อนารายณ์มาดา
 ฐูปเทียนดอกไม้จงบูชา แก่พระยาสินธพอุปการ
 ถ้าใครจับขี้ร่วมอาสน์ จะพิฆาตชีวิตสังหาร
 ให้สิ้นศัตรูหมู่พาล ผ่านฟ้าจะบำรุงปกติ
 (รามเกียรติ์ ร.1 : 1280)

พระมงกุฎมิได้สนใจราชสารนั้นเลย จับม้าได้ก็จะขี่เล่นให้
 สนุกตามประสาเด็ก ทั้งยังกล่าววาทาอย่างอาจหาญอีกด้วยว่า

ขบถทศโทไม่เข้าใจ จับได้จะขี่เล่นสำราญ
 เจ้าของมาพบจะให้เขา แม้นชิงชัยเราจะสังหาร
 (รามเกียรติ์ ร.1 : 1281)

ในที่สุดทั้งสองกุมารก็เขารบกับหนุมาน และในตอนนั้นพระราม
 ถึงกับต้องเสด็จออกมาเอง จึงได้พบกับโอรส เป็นต้น (วิพุธ โสภางค์, 2508 :
 44-45) และการทำพิธีอัฐวเมธเพื่อแผ่อำนาจนี้ ก็มีปรากฏในคัมภีร์มหาภารตะว่า
 ท้าว युधिष्ठिर เมื่อเสร็จศึกตำบลกุรุเกษตรแล้ว ได้ปราบดาภิเษกเป็นราชาครอง
 ราชอาณาจักรหัสตินาปุระ พระยายาสมุณีเข้าไปทูลแนะนำให้ท้าวเธอทำพิธีอัฐวเมธ
 ประกาศพระองค์เป็นพระราชาธิราช จึงให้หาผ้าขาวนวลดั่งแสงจันทร์ ครั้นได้มาแล้ว
 ให้จารึกพระนาม "ยูธิษฐีธร" บนแผ่นทองคำผูกหน้าผากม้า ถึงราตรีแห่งวันเพ็ญ
 เดือนมีนาคมก็ปล่อยม้า "ยูธิษฐีธร" ไปเป็นม้าอุปการ แล้วดำเนินพิธีตั้งที่กล่าวมา
 แล้วช้างต้น (ก่องวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 32)

ข. ทำเพื่อล้างบาปที่ตนได้ทำไว้ เห็นได้จากเรื่องของ ท้าวอิลราชแห่งแคว้นพลที ซึ่งถูกสาปให้เป็นสตรี เพราะบังอาจล่วงล้ำเข้าไปในที่ รโหฐาน ถึงเขตที่พระอิศวรกับพระอุมากำลังทรงสำราญอยู่ ณ เขิงเขาไกรลาส และทรงจำแลงพระองค์เป็นสตรีเพื่อล้อเล่นกับพระอุมา นัยว่าใครอยู่บริเวณนั้นต้อง กลายเป็นหญิงไปหมด ท้าวอิลราชกับบริวารก็กลายเป็นสตรีไปด้วย ต่อมาพระ อุมาส่งสารจึงลดหย่อนให้เป็นหญิงและชายสลับกันคราวละเดือน ทำที่สุดท้าวอิลราช ก็ทรงทำพิธีอัศวเมธ เพื่อขอประทานพรจากพระศิวะให้พ้นจากคำสาป เมื่อทำพิธีแล้ว พระศิวะก็ทรงพอพระทัยจึงลงมาประทานพรให้คืนรูปเป็นบุรุษเพศดั้งเดิม หรือใน เรื่องรามายณะ ซึ่งพระลักษมณ์เล่าเรื่องพระอินทร์ฆ่าพศุตาสูริให้พระรามฟังว่า เนื่องจากพศุตาสูริให้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าได้ครอบครองจักรวาลทั่วไป แต่ยังไม่พอใจ ใครจะมีอำนาจยิ่งขั้นอีก จึงมอบราชสมบัติให้โอรสแล้วออกไปบำเพ็ญพรต ในป่า พระอินทร์เกรงว่าพศุตาสูริจะครองเทวโลกเป็นใหญ่เหนือเทวดาต่อไป พระอินทร์จึงไปเฝ้าพระนารายณ์ ขอให้ทรงสังหารเสีย แต่ได้รับคำตอบว่าพศุตาสูริ ได้บูชาพระองค์แล้วฆ่าไม่ได้ แต่จะยอมแบ่งกำลังให้ พระอินทร์จึงสังหารพศุตาสูริ ได้ พระอินทร์รู้สึกว่าการทำบาปหนัก เพราะพศุตาสูริบวชเป็นโยคีอยู่ พระนารายณ์จึง แนะนำให้ทำพิธีอัศวเมธเพื่อล้างบาป ครั้นทำพิธีแล้วบาปก็ออกจากตัวพระอินทร์ แต่บาป ของพระอินทร์ครั้งนี้มีมากมายเหลือเกิน จึงปรากฏว่า นางปาลี คือนางบาปนั้น เมื่อออกจากพระอินทร์แล้วไม่รู้ว่าจะไปสิงอยู่ที่ไหน จึงถามมุนีและเทพที่ชุมนุมในพิธี นั้นว่า จะให้นางไปอยู่ที่ไหนต่อไปเล่า จึงได้รับคำตอบว่า ให้แบ่งตัวเป็นสี่ภาคก็ แล้วกัน ว่าแล้วนางสาวปาลีก็ทำการเคลื่อนย้ายขยายตัวออกจากพระอินทร์ โดยจำแลงแปลงกายแบ่งออกเป็น 4 ภาค คือ ภาคที่หนึ่งไปสิงอยู่ในลำน้ำเมื่อถึง ฤดูแล้งจึงทำให้น้ำท่วม ภาคที่สองไปสิงอยู่ในแผ่นดินที่มีดินเค็ม ภาคที่สามไปเป็น กระจกใสมีกำหนดสามวันทุก ๆ เดือน และภาคที่สี่ไปเข้าประจำกายของบุคคลผู้ฆ่า พราหมณ์อันหาผิดมิได้ (นาค ใจอารีย์, 2507 : 40-41)

ค. ทำเพื่อขอลูก เรื่องของพวกพราหมณ์กล่าวกันว่า ถ้า ใครไม่มีลูกชายไว้สืบสกุล ผู้นั้นจะตกนรกขุมตตะนรก จึงปรากฏในนิยายต่าง ๆ ว่า

กษัตริย์หรือพระราชาก็ที่ไม่มีโอรส ก็จะทำพิธีเพื่อขอโอรสกันมาก ดังเช่นในคัมภีร์ รามายณะ กล่าวว่า ท้าวทศรถ กษัตริย์สุริยวงศ์ ผู้ครองนครศรีโยธยาแคว้นโกศล ไม่มีโอรสจึงทรงปรึกษาพระวชิษณุมนีผู้เป็นบุโรหิต และฤาษีชีพรามณ์อื่น ๆ บุคคลเหล่านั้นต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ควรทำพิธีอัสวเมธ หลังจากทำพิธีแล้ว พระมเหสี 3 พระองค์ของท้าวทศรถก็ทรงครรภ์ และประสูติโอรสคือ นางเกาศัลยาซึ่งเป็นชายาเอกประสูติพระราม นางสมุทษาเทวีประสูติพระลักษมณ์ และพระศัตรุณณ์ ส่วนนาง ไกเกษียก็ประสูติพระพรต (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 32)

จากข้อความที่กล่าวมา พบว่าข้อความสำคัญส่วนใหญ่ของพิธีอัสวเมธนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จะแตกต่างกันก็แต่เพียงข้อปลีกย่อยและเนื้อความสั้นยาวกว่ากันไปบ้างเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เนื้อหาหลักของพิธีก็ยังมีอยู่ กล่าวคือ พิธีนี้จะต้องคัดเลือกม้าที่ดีที่สุด แต่งเครื่องม้าเต็มทีแบบม้าทรงของกษัตริย์ ครั้นแล้วก็ปล่อยม้านั้นตระเวนไปตามเมืองต่าง ๆ ม้าที่ปล่อยไปนี้เราเรียกว่า ม้าอุปการ มีกองทัพตามม้าไปด้วย เมืองใดไม่ต้อนรับก็จะเข้าปราบปราม เมื่อครบกำหนดหนึ่งปีก็จะนำม้ากลับมาฆ่าบูชาญโดยเอาตัวม้าหรือเครื่องในมาย่างไฟ ให้กลิ่นหอมลอยไปจนถึงที่ประทับของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อพระองค์พอพระทัยก็จะประสาธน์ให้แก่ผู้ทำพิธีบรรลุจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการ คือ แม่อำนาจ ล้างบาป และ ขอลูก

7.2 พิธีพยุหยาตรา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 566) ให้ความหมายของคำว่า "พยุหยาตรา" ไว้ดังนี้

"พยุหยาตรา ก. ไปเป็นกระบวนทัพใหญ่"

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ให้ความหมายว่า พิธีพยุหยาตรา เป็นพิธีประชุมพลฝึกซ้อมกระบวนยุทธ์มาแต่โบราณ ซึ่งเป็นความจำเป็นสำหรับประเทศที่มีทหาร เพราะโดยปกติมีการเอาทหารไปประจำการแต่พอสมควรที่ไม่จำเป็นจะต้องเอาไปประจำการ ก็ปล่อยให้ไปทำมาหากินและประกอบกิจการต่าง ๆ เพื่อให้เกิด

โคกทรัพย์แก่บ้านเมือง จึงต้องมีการเรียกระดมพลทหารไม่ประจำการเข้ามาฝึกซ้อม และจัดเป็นกระบวนพยุหยาตรา เช่น กระบวนพยุหยาตราไปนมัสการพระพุทธบาท กระบวนพยุหยาตราแห่สระสนามใหญ่ หรือคเชนทร์ศวสนาม และกระบวนพยุหยาตรา พระกรุณาทางชลมารคและสถลมารค กระบวนพยุหยาตรามักประกอบด้วย กระบวนเรือ (ถ้าเป็นทางน้ำ) กระบวนช้าง กระบวนม้า กระบวนรถ และกระบวนราบ ครบตาม จตุรงคเสนา (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 33-34)

โดยเฉพาะในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค เราจะพบว่า จะต้องมีการบวนม้าประกอบอยู่ด้วย คือกระบวนม้าสำหรับพวกเสนาข้าบ่าง เป็นม้าสำหรับนำขบวนบ้าง และเป็นม้าสำหรับตามกระบวนบ้าง ดังปรากฏในลิลิตกระบวนแห่กรุงพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนกระบวนม้า ว่า

มหาดไทยขุนหมื่นม้า	สองทรง
ถือหอกทองขวางธง	ถืออกฟ้า
นำเนืองเนกคุรงค์	เรียงศ ษยตรแฮ
เดินฝ้ายซ้ายขวาหน้า	ขันตรีว เรียงราย ฯ

(ลิลิตกระบวนแห่กรุงพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค : 75)

ส่วนที่ใช้เป็นม้าจูงเข้ากระบวนเดินไป ไม่ใช่ขี่ก็มี เช่นใน
 รัยตอนหนึ่งว่า

ฝ้ายขบวนม้าเดิน จูงค้ำเนินมานหมวด ค่ำรวจในซ้ายขวา
 รัวเสนาภูสวม กรวมกางเกงเกี้ยววลาช หมวกหนังทาย-
 เสียรเทริด เทิดธงหักทองขวาง สองตนทางซ้ายขวา
 คลาศลื่นำขันเดิน

นอกจากนี้ยังใช้ผ้าเขียวมรกตเข้าในริ้วกระบวนอีกว่า

นำริ้วรดฟุ้งหนึ่ง สีธงขึงเขียวมัสไร สองสีแดงคู่จได้
เลือกย่อมลงาม

(ลิลิตกระบวนแท่งฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและ

ทางชลมารค : 76)

ในพิธีพยุหยาตราแท่งสระสนานใหญ่หรือคเชนทร์ศวสนาน ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่ทำกันในเดือนห้า พิธีนี้ใช้ช้างและม้าอันเป็นพาหนะที่สำคัญในการสงครามมาเข้าขบวนแท่ง เอาเสนาอำมาตย์ต่าง ๆ มาเป็นผู้ชี้เดินกระบวนผ่านหน้าพระที่นั่ง มีพราหมณ์และราชบัณฑิตอยู่บนเกยคอยประพรมน้ำมนตร์ให้เพื่อความสวัสดิมงคล ในพิธีนี้ยังแสดงการล้อช้าง รำกระบี่กระบองและมหรสพต่าง ๆ อีกด้วย พิธีนี้เดิมเรียกว่า "แท่งสระสนานใหญ่" ทำกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย พิธีนี้ นอกจากจะมุ่งให้ความสวัสดิมงคลแก่ช้างม้าแล้ว ข้อสำคัญคือ เป็นการซ้อมไพร่พลและช้างม้า เป็นโอกาสที่พระเจ้าแผ่นดินจะได้ทอดพระเนตรตรวจตราไพร่พลและพาหนะว่ามีมากน้อยแค่ไหน บกพร่องไหม การทำพิธีนี้จะต้องเตรียมให้พร้อมทั้งผู้คนพาหนะ และสัตว์จรูธ ฉะนั้นจึงถือว่าพิธีนี้เป็น การแสดงแสนยานุภาพไปในตัวด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของพระราชพิธีนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า "มีคำกล่าวมาแต่โบราณว่า พระราชพิธีนี้เป็นพิธีสำหรับทำให้ประชุมชนทั้งปวงมีใจสวามิภักดิ์รักพระเจ้าแผ่นดินและเป็นมงคลแก่ราชพาหนะ เป็นที่เกรงขามแก่ข้าศึกศัตรู" พิธีแท่งสระสนานใหญ่นี้ ภายหลังเรียกชื่อใหม่เป็นศัพท์ว่า "คเชนทร์ศวสนาน" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เติมการพระราชกุศลเข้าด้วย เมื่อเติมพระราชกุศลให้เนื่องในพระพุทธศาสนาแล้วก็มีเกยของราชบัณฑิต คอยประพรมน้ำพระพุทธมนตร์พากหนึ่ง และมีเกยสำหรับพราหมณ์รดน้ำสังข์อีกพากหนึ่ง กระบวนช้างม้าก็เดินผ่านหน้าพระที่นั่งไปอย่างมีระเบียบ ในสมัยหลังนั้นพระเจ้าแผ่นดินประทับทอดพระเนตรที่พระที่นั่งสุทไธยสวรรคร์ ดังความในโคลงพระราชพิธีทวาทศมาสว่าดังนี้

บ้ายลงพุดจิมาศตั้ง	พิธีการ
ชื่อก เช่นทร์ศวสนาน	สาคน้ำ
สงฆ์สวดปริตสถาน	ที่นั่งสุท ไชยนา
เดินแห่ชลัษณล้า	เลิศล้วนระวางมี
กรมม้าจูงอัสวตัน	ค้ำเนิน แห่เออย
ล้วนวิจิตรพิศพันเพลิน	เลิศล้ำ
เขี้ยวขาวผ่านแดงเดิน	ค้ำหมอก เหลืองนา
ย่างเหาะยกย่างย้า	ย่อย้ายยืนโยน

(โคลงพระราชพิธีทวาศมาส : 12)

พิธีนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ทำน้อยลงทุกที ในรัชกาลหนึ่งอาจทำเพียงครั้งเดียวหรือสองครั้งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะช้างและม้าที่จะเข้าร่วมกระบวนแห่มีไม่พอ ศัตราวุธก็มีน้อย ทั้งยังเป็นภาระสิ้นเปลืองอย่างมากอีกด้วย ภายหลังพิธีนี้จึงเลิกไป (วิพุธ โสภวงศ์, 2508 : 51-52)

ความเชื่อเกี่ยวกับม้าในพิธีพยุหยาตราที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงเนื้อหาโดยย่อ หากผู้ใดต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีพยุหยาตราต่าง ๆ ผ่านกึ่งอาจศึกษาเพิ่มเติมได้จากพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนในรัชกาลที่ 5 โคลงพระราชพิธีทวาศมาส พระนิพนธ์สมเด็จพระยานำราบปรปักษ์ พระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ 2 ลิลิตกระบวนแห่กรฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส และลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นต้น

ม้าที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ไทย

แผ่นดินไทยที่เราได้อาศัยกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะบรรพบุรุษไทยได้ยอมเสียสละเลือดเนื้อและชีวิตเข้าแลกไว้ สงครามในอดีตนั้นนอกจากจะพรากชีวิตนักรบไทยผู้กล้าหาญไปมากมายก่ายกองแล้ว เรายังพบว่ามีการสูญเสียชีวิตของ

สัตว์พาหนะที่ออกศึกเคียงบ่าเคียงไหล่กับไทยอีกมากมายเช่นกัน นั่นคือ ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น โดยเฉพาะม้าซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความแข็งแรง อุดม ค่อนข้างแล้ว ว่องไว จึงเหมาะที่จะใช้เป็นพาหนะสำหรับศึกสงครามในสมัยนั้น ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมประวัติศาสตร์ของชาติไทยจึงต้องจารึกม้าที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ไทยเอาไว้

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้ทำการรวบรวมม้าที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ไทยไว้ ดังนี้

๑) ม้าทรงของพระเจ้าตากสิน

พระเจ้าตากสินเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงม้า นำทัพด้วยพระองค์เองเสมอ ถึงแม้ม้าทรงของพระองค์จะไม่มีชื่อจารึกไว้ในประวัติศาสตร์เหมือนม้าทรงของนักรบบางคน เช่น อเล็กซานเดอร์มหาราชก็ตาม แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า พระองค์ทรงเป็นจอมทัพชนิดที่มีม้าเป็นพาหนะคู่พระทัยไม่ผิดกับมหาราชผู้ยิ่งใหญ่พระองค์นั้น ดังนั้นพระอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านซึ่งสร้างขึ้นที่จังหวัดธนบุรี จึงเป็นพระอนุสาวรีย์ทรงม้า ซึ่งปั้นโดย ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี แห่งกรมศิลปากร ม้าทรงมีลักษณะเป็นม้าไทยขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับม้าไทยธรรมดา อากัปกิริยาขององค์พระเจ้าตากสินและม้าทรงอยู่ในอาการเคร่งเครียด พระองค์ทรงกระชับบังเหียนพร้อมที่จะรุกไปข้างหน้า ม้าทรงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หูและหางชี้ขึ้นสอดคล้องกับความตื่นเต้นคึกคักพร้อมที่จะโผนไปข้างหน้า ส่วนขาตรงมีลักษณะไม่เคลื่อนไหวแต่เต็มไปด้วยพลังอันแกร่งกล้า เหมือนกับระบบกล้ามเนื้อของเสือที่กำลังจ้องจับเหยื่อในขณะที่มันพร้อมจะกระโจนออก ย่อมมีความแข็งแรงมากกว่าเมื่อมันตะบะเหยื่อได้แล้ว การที่ม้าทรงยืนขาตรงแต่หางชี้ขึ้นก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชนพอสมควร แต่ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี ก็ได้อธิบายเหตุผลที่ต้องปั้นอย่างนั้นลงในวารสารศิลปากร ปีที่ 8 เล่ม 4 แล้ว และท่านได้กล่าวสรุปถึงการสร้างพระอนุสาวรีย์ของพระเจ้าตากสินว่า "ข้าพเจ้าต้องการให้พระบรมรูปแทนองค์วีรบุรุษในขณะประกอบวีรกรรม มิใช่อนุสาวรีย์ของนายทัพที่นั่งฝั่งฉายอยู่บนหลังม้าเพื่อรับคำสรรเสริญอย่างกึ่งก้องจากฝูงชนที่คับคั่งตาม

ท้องถนนให้ร้องต้อนรับผู้มีชัย ซึ่งส่วนมากท่าทางของม้าที่ป็นนั้นมีลักษณะ เหมือนม้าที่ส่ง่างามของละครสัตว์” (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 37-41)

2) ม้าทรงรัชกาลที่ 5

พระอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 5 ประทับนั่งบนหลังม้านั้น เล่าสืบ ๆ กันมาตามปากชาวบ้านว่า ม้าทรงนั้นเป็นม้าม้า ทรงจับได้จากยุโรปในคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เล่ากันว่า เป็นม้าที่พยศและดุร้าย แต่ด้วยพระอภินิหารจึงจับมาได้ ดังนั้น เมื่อจะสร้างอนุสาวรีย์จึงกำหนดให้ประทับบนหลังม้า เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงม้าม้าตัวนั้น เรื่องนี้ไม่มีมูลแห่งความจริงแต่ประการใดเลย หลักฐานที่จารึกเกี่ยวกับเรื่องราวในรัชสมัยของพระองค์ท่านซึ่งมีเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติเป็นจำนวนมาก ก็ไม่มีกล่าวถึงข้อความนี้ ทั้งม้านั้นถ้าจะกล่าวตามความจริงแล้ว ก็เป็นสัตว์น้ำอีกประเภทหนึ่งต่างกับม้าทั้งขนาดและรูปร่างลักษณะ การที่กำหนดให้ประทับบนหลังม้าก็สร้างเป็นทำนองทรงม้าตรวจพลมากกว่า

3) ม้าพระยาแกรก

ในพงศาวดารเหนือซึ่งเป็นพงศาวดารที่เล่าเหตุการณ์ที่เป็นไปก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น เรื่องเมืองสุโขทัย เรื่องเมืองศรีสัชชนาลัย เรื่องเมืองกำแพงเพชร เป็นเรื่องที่นักประวัติศาสตร์สมัยก่อนจัดไว้เป็นพงศาวดารปณินาย มีเรื่องหนึ่งเล่าถึงพระยาแกรก ผู้มีบุญมาเกิดที่เมืองกำแพงเพชร ในขณะที่พระยาโคตรตระบองครองราชสมบัติอยู่ ด้วยความวิษยาของพระยาโคตรตระบอง จึงให้จับหญิงมีครรภ์มาฆ่าเสียสิ้น และให้เอาทารกมาครอกไฟ แต่พระยาแกรกรอดตายไปได้ด้วยเทวดารักษา พระภิกษุเก็บได้ก็นำไปเลี้ยง ต่อมาพระอินทร์แปลงเป็นคนชรา นำม้าวิเศษมาให้ พร้อมด้วยข้าวทิพย์และน้ำมันวิเศษให้กินเพื่อร่างกายแข็งแรงและทาแก้พิษไฟ และเครื่องยศสำหรับกษัตริย์ พระยาแกรกก็ขึ้นม้าขี่ไปวังพระยาโคตรตระบองและขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบไป

4) ม้าทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ

พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ ทรงเป็นนักรบที่ใช้ม้าและช้างเป็นพาหนะที่สำคัญ เช่น ทรงกระทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา สำหรับม้า

นั้นพระราชพงศาวดารได้จารึกชื่อม้าทรง ซึ่งทรงใช้เป็นพาหนะเมื่อคราวไปกวาด
ครัวเขมรครั้งพระยาละแวกว่า ม้าทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ชื่อ
เจ้าพระยาราชพาหนะ สูงสามศอก คีบสองนิ้ว และม้าทรงของสมเด็จพระเอกาทศรถ
ชื่อ พลาหก สูงสามศอกคืบ (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 37-41)

ศัพท์และสำนวนที่เกี่ยวข้องม้า

1. ศัพท์ที่เกี่ยวข้องม้า

ศัพท์ที่แปลได้ว่า "ม้า" อันมีใช้อยู่ในภาษาไทยนั้นมีมากด้วยกัน
บางครั้งศัพท์เหล่านั้นก็ยังใช้ประสมกับคำอื่นทำให้ได้ความหมายเพิ่มขึ้นอีก ดังนี้

ดุรงค์ ตามศัพท์แปลว่า ผู้ไปเร็ว ใช้เป็นชื่อเรียกม้าทั่ว ๆ ไป
ก็ได้ หรือจะหมายถึงม้าที่วิ่งเร็วเป็นพิเศษก็ได้ มีศัพท์ที่เนื่องด้วยคำนี้คือ "ดุรงค์เสนา"
เป็นชื่อกองม้าเร็ว ในลิลิตตะเลงพ่าย มีโคลงชมม้าอยู่บทหนึ่ง ซึ่งมีความไพเราะมาก
เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย โคลงนั้นแต่งเป็นกลบทโคลงอักษรนาครินทร์ ใช้ศัพท์ ดุรงค์
พรรณนาภาพม้าไว้อย่างชัดเจนยิ่ง ว่า

ดุรงค์เริงฤทธิ์ห้าว	เห็จผยอง
หาญพยศลำพอง	ผาดผ่าย
แผ่นผกทกเหิระคนอง	หนักแน่น
ขนาบพยุหุชช้ายาย	ย่างน้อยดำเนิน

(ลิลิตตะเลงพ่าย : 25)

อัสว ศัพท์นี้มาจากภาษาสันสกฤต เป็นศัพท์ที่ใช้กันแพร่หลาย
หมายถึง ม้าทั่ว ๆ ไป ศัพท์บาลีใช้ว่า อัสสะ นอกจากนี้ยังมีศัพท์อื่นเนื่องด้วยคำ
ว่า "อัสว" อีกมากมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น อัสวโกวิท และ อัสว-
โกศล (ผู้ชำนาญม้า) อัสวเมธ (พิธีเอาม้าบูชาสัตย์ คือปล่อยม้าอุปการ เสร็จแล้ว
เอาม้านั้นมาฆ่าบูชาสัตย์) อัสวหฤทัย (ความรู้เกี่ยวกับม้า) และคำ "อัสว" นี้ยังรวม
กับคำอื่น ๆ ได้ความหมายเพิ่มขึ้นอีกมาก เช่น

อัศวิน แปลว่า นักรบขี่ม้า นายม้าต้น นักรบที่กล้าหาญ ผู้ที่ได้รับ
ยกย่องว่าเป็นคนเก่ง

อัศวมุข อัศวมุขี แปลว่า มีหน้าเป็นม้า

อัศวมุข แปลว่า ชื่อหนึ่งของดาวฤกษ์อัศวิน มี 7 ดวง ดาวม้า
ก็เรียก

อัศวานิก แปลว่า พลม้า หรือทหารเหล่าม้า อันเป็นส่วนหนึ่ง
แห่งกระบวนทัพโบราณ 4 เหล่า ซึ่งเรียกว่า จตุรงค์เสนา ได้แก่ อัศวานิก (พลม้า)
หัตถานิก (พลช้าง) รถานิก (พลรถ) และ ปัตตานิก (พลเดินเท้า) ศัพท์
"อัศวานิก" บางทีใช้ อัศวานิก หรือ อัศวานิก ส่วนบาลีใช้ อัสนานิก อัสนานิก
อัสนานิก

อัศวทมน แปลว่า การฝึกม้า

อัสตร แปลว่า ม้าดีหรือม้าที่ดีกว่า (รายละเอียดเกี่ยวกับศัพท์
คำนี้ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อตระกูลของม้า)

อาชา ศัพท์นี้เป็นชื่อใช้เรียกม้าธรรมดา

อาชาไนย แปลว่า กำเนิดดี พันธุ์หรือตระกูลดี รุรววดเร็ว ฝึกหัด
มาดีแล้ว ถ้าเป็นม้าที่ฝึกมาดีแล้วเรียก ม้าอาชาไนย ถ้าเป็นคนที่ฝึกหัดมาดีแล้วเรียก
ว่า บุรุษอาชาไนย ศัพท์ "อาชาไนย" นี้ ใช้หมายถึงม้าทั่ว ๆ ไปก็ได้ บางครั้งก็ใช้
ชื่อกับศัพท์ อัสนะ อัศวะ เป็น "อัสนาชาไนย" และ "อัศวาชาไนย" (รายละเอียด
เกี่ยวกับศัพท์คำนี้ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อตระกูลของม้า)

มโนมัย แปลว่า สำเร็จด้วยใจ ใช้ประกอบกับม้า หมายความว่า
ว่า ม้าที่ใช้ขับซึ่งรุดเร็วได้ตั้งใจ แต่โดยทั่วไปก็ใช้กันในความหมายว่า "ม้า"
เหมือนกัน

วาซี ศัพท์นี้มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ม้า

พาซี ศัพท์นี้ใช้เป็นชื่อม้าสามัญทั้งหลายเช่นเดียวกัน แต่ตามศัพท์
"พาซี" แปลว่า ผู้มีปีก คือนก ศัพท์เดิมว่า "วาชะ" แปลว่า ปีก คำว่า "พาซี"
จึงแปลได้ทั้งม้าและนก วิฑู โสภวงส์ ได้กล่าวว่า "การที่คำว่า "พาซี" แปลว่า

ม้าก็ได้ นั้น อาจจะหมายถึงในเชิงว่า ม้าที่วิ่งเร็วราวกับมีปีกก็อาจจะเป็นไปได้"

(วิพุธ โสภวงศ์, 2508 : 43)

สินธพ ศัพท์ชั้นต้นคงหมายถึง ม้าซึ่งเกิดในแถบลุ่มน้ำสินธุ ต่อมาศัพท์นี้ใช้กันในความหมาย ม้าทั่ว ๆ ไป วิพุธ โสภวงศ์ กล่าวว่า "ม้าที่เกิดแถบลุ่มน้ำสินธุในประเทศอินเดีย นั้น ได้รับความนิยมนว่าเป็นม้าดี คนไทยมักจะเรียกง่าย ๆ ว่า "ม้าหน้า" ดังเช่น ม้าสีหมอก ของขุนแผน ก็มีชื่อม้าหน้าเหมือนกัน"

(วิพุธ โสภวงศ์, 2508 : 43)

สะะ ศัพท์นี้เป็นคำภาษาเขมร ใช้เป็นศัพท์เรียกม้าอีกชื่อหนึ่ง ดังตัวอย่างร้ายในลิลิตตะเลงพ่าย พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า

สำแสหาญหัวอีก

ล้วนสะะศึกสะะทรง

พงษ์สินธพพาชี

ศรีแดงคำชำเขี้ยว

(ลิลิตตะเลงพ่าย : 23)

วลาหกหรือพลากก เป็นชื่อม้าตระกูลหนึ่ง ศัพท์นี้หมายถึงม้าทั่ว ๆ ไปก็ได้ (รายละเอียดเกี่ยวกับศัพท์คำนี้ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อตระกูลของม้า)

หัย ศัพท์นี้ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ตรงกันว่า "หัย" เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกม้าอีกชื่อหนึ่ง และศัพท์นี้ยังประสมกับศัพท์อื่นอีกหลายคำ เช่น หัยกร หัยการ หัยกิจ ซึ่งหมายถึง ชูระเนื่องด้วยม้า "หัยรักษ์" แปลว่า นายม้า ส่วน "หัยราช" หมายถึง ม้าต้น หรือม้าหลวงก็ได้

กัณฐุศ กัณฐุศว์ เป็นชื่อม้าตระกูลหนึ่ง แต่ในบทกลอนใช้เรียกม้าทั่วไป

2. ส่วนวนที่เกี่ยวกับม้า

คนไทยมีส่วนวนใช้ในการพูดมากมาย จนบางครั้งถูกเรียกว่า เจ้าสำนัดสำนวน คือเป็นคนพูดจาหลีกเลียงไม่ให้คนอื่นเข้าใจตรง ๆ หรือพูดจาเล่นลั่นนั่นเอง ส่วนวนที่ใช้กันบางครั้งก็ได้จากธรรมชาติ การกระทำ การกินอยู่

สัตว์ อวัยวะ ของกินของใช้ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา นิทาน นิยาย ตำนาน ประวัติศาสตร์ การละเล่น กีฬา ฯลฯ โดยเฉพาะส่วนที่ได้จากสัตว์อย่างเช่น ม้า ก็มีการใช้ส่วนที่เกี่ยวข้องกับม้าอยู่มากพอสมควร กล่าวคือ บางส่วนจะมีค่าที่เกี่ยวข้องกับม้าแต่ความหมายอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับม้าหรือเกี่ยวข้องเพียงเล็กน้อย และหรือบางส่วนมีค่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับม้า แต่ความหมายเกี่ยวข้องกับม้า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กีฬาพระราชา หมายถึง การแข่งม้า (เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 22) สาเหตุที่เรียกการแข่งม้าว่าเป็นกีฬาพระราชานั้น น่าจะมาจาก เหตุผลที่ว่า การแข่งม้าเป็นกีฬาที่มีการลงทุนสูง กล่าวคือ ผู้เลี้ยงจะต้องจ่ายเงิน เป็นค่าซื้อม้าแข่ง ค่าเลี้ยงดู ค่าบำรุงรักษา ค่าพนัน ฯลฯ เป็นต้น ดังที่ จิตรภัทร อังศุมาลี ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "...เฉพาะลูกม้าแข่งอายุหนึ่งขวบตัวหนึ่ง ราคา ขายในปัจจุบันก็ไม่ต่ำกว่า 250,000 บาท ส่วนค่าเลี้ยงดูม้าแข่งเพียงตัวเดียวต่อ เดือนไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท ซึ่งยังไม่รวมไปถึงค่ารักษาพยาบาลหากเกิดอาการ เจ็บไข้่อีกต่างหาก แม่นอน...ม้านอกจากจะเป็นสัตว์ที่สวยงามที่สุดในบรรดาสัตว์ หังหลายที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาอย่างที่ปิกัสโซ่กล่าวเอาไว้ ตัวมันเองยังเรียกร้องค่า ใช้จ่ายสูงตามไปอีกด้วย นับเป็นเรื่องของกีฬาพระราชาอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะ เป็น เรื่องของการแข่งหรือเพียงแต่การเลี้ยงดู (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 : 55-56)

นาค ใจอารีย์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ในปัจจุบันนี้ม้ายังเป็น เครื่องมือหาเงินให้แก่คนพนัน ซึ่งจัดกันว่าเป็นกีฬาชนิดหนึ่ง เรียกว่า กีฬาพระราชา ถือกันว่าเป็นอบายมุขคือทางแห่งความเสื่อมประเภทหนึ่ง ดังคำกล่าวที่ว่า "โจร ปล้นบ้านสิบครั้ง ยังไม่เท่ากับไฟไหม้ครั้งหนึ่ง ไฟไหม้สิบครั้งยังไม่เท่ากับม้าไหม้ ครั้งหนึ่ง" ทั้งนี้เพราะถึงไฟไหม้เท่าไรก็ยังมีแผ่นดินเหลือเป็นกรรมสิทธิ์ แต่ถ้าม้า ไหม้แล้ว แผ่นดินจะอยู่อาศัยก็ไม่มี (นาค ใจอารีย์, 2507 : 38)

ข่มวัวให้กินหญ้า ข่มม้าให้นอนหลับ หมายถึง บังคับจิตใจให้ทำ ในสิ่งที่เขาไม่ต้องการ (เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 27)

คนเคยชา ม้าเคยขี่ หรือ วัวเคยชา ม้าเคยขี่ หมายถึง คน
เคยร่วมงานกันหรือคนเคยได้เสียกัน (เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. :
39, 194)

ข้อหญ้าให้ม้า หมายถึง เสียพันจากการแทงม้าแข่ง (นาค
ใจอารีย์, 2507 : 38)

ดูตาม้าตาเรือ หมายถึง พิจารณาให้รอบคอบ หรือมักจะพูดว่า
ไม่ดูตาม้าตาเรือ ซึ่งหมายถึง ไม่พิจารณาให้รอบคอบ (เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ,
ม.ป.ป. : 77, 167)

ถือบังเหียน หมายถึง มีอำนาจบังคับให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ
(เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 102)

ม้าใช้ หมายถึง คนรับใช้ (เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ,
ม.ป.ป. : 161)

ม้าดีทะโลก หมายถึง มีกิริยากระโดดกระเดกลกจน หรือ
ไม่เรียบร้อย มักใช้แก่ผู้หญิง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 630) ดังที่
กาญจนาคพันธุ์ ได้ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกันว่า "กิริยาท่าทางผลุผลับ
กระโดดกระเดกลกจน มักใช้ว่าผู้หญิงที่ไม่เรียบร้อย จะลุกจะนั่งจะเดินพรวดพรวด
ตะนันโตนี่กระทบโน่นไปรอบข้าง ที่พูดว่า "ดีดทะโลก" ฟังดูเป็น "ม้าดีดทะลา"
แต่ความจริงเห็นจะไม่ใช่ ที่ถูกต้องจะหมายถึงกิริยาของม้า คือม้าพยศมักจะมีกิริยาที่
เรียกว่า "ดีด" กับ "โขก" อยู่ด้วยกัน เช่น กลอนพระอภัยมณีว่า "เหมือนม้าดี
ขี่ขบสำหรับรบ ทั้งดีดขบโขกกัดสับค่าง" คำ "ดีด" กับ "โขก" มักจะใช้ไปด้วย
กันเสมอ คำ "โขก" เป็นคำเดียวกับ "โขลก" ลางที่คำ "โขลก" นี้เองเพี้ยน
ไปเป็น "ทะโลก" คือพูดว่า "ม้าดีดโขก" หรือ "ม้าดีดโขลก" เสียงใกล้เคียงกับ
"ทะโลก" ก็เลยเป็น "ม้าดีดทะโลก" ความหมายก็กลายเป็นม้าดีดทะโลก
ทะลาไป" (กาญจนาคพันธุ์, 2514 : 95-96)

ม้าตื่นตื่น หมายถึง กิจการที่ทำการให้อย่างดีในตอนแรก
(เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 161)

ม้าคืนปลาย หมายถึง กิจการที่ยิ่งทำยิ่งเพิ่มกำไรให้มากขึ้น
(เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 161)

ม้าเตะ หมายถึง เล่นม้า เสียการพันทมหดตัว (เรื่องอุไร
อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 161)

ม้ามืด หมายถึง ผู้ชนะการแข่งขันโดยไม่มีใครคาดหมายมาก่อน
(เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 161) ส่วน บุญเสริม ฤทธาภิรมย์
ได้กล่าวว่า "ม้ามืด" คำนี้แปลมาจากวลีในภาษาอังกฤษว่า dark horse ซึ่ง
หมายถึง บุคคลที่ได้รับชัยชนะในการแข่งขัน หรือประสบผลสำเร็จโดยที่ไม่มีใคร
คาดคิดมาก่อน ที่มาของคำ dark horse นี้ มีประวัติว่า ชายคนหนึ่งชื่อ Sam Flynn
มาจากรัฐเทนเนสซี นำม้าสีดำเข้าแข่งขัน ม้ามีลักษณะเป็นม้าแกลบหรือม้าอมโรค
ลงแข่งในสนามม้าที่แท้จัด แต่พอถึงคราววิ่งแข่งจริง ๆ ปรากฏว่าม้าสีดำของแซม
พลินน์ กลับเป็นม้าชนะเลิศ เข้าสู่เส้นชัยก่อนตัวอื่น ๆ เป็นผลให้นักพนันทั้งหลาย
ต้องกระเป๋าดึงไปตาม ๆ กัน ส่วนเจ้าของม้าสีดำกลับได้รับเงินรางวัลก้อนใหญ่
คนดูหรือนักพนันก็บอกว่า เป็นม้ามืด คำนี้จึงติดปากคนตั้งแต่นั้นมา เมื่อคนไทยนำมา
ใช้ในภาษาไทย ก็แปลวลี dark horse เป็นสำนวนไทยว่า "ม้ามืด" อนึ่ง คำว่า
ม้ามืดนี้ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ฟลุค (Fluke) หมายถึง การได้รับชัยชนะ
หรือผลสำเร็จที่คาดว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เป็นผลสำเร็จที่ไม่คาดคิดมาก่อน
(บุญเสริม ฤทธาภิรมย์, 2522 : 213)

ม้าเร็ว หมายถึง คนขี่ม้าซึ่งกองทัพจัดไว้สำหรับสืบเหตุการณ์
ข่าวคราวของข้าศึก แล้วต้องรีบมาแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ในกองทัพของตน
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 630)

ม้าอารี หมายถึง ผู้ที่มีน้ำใจต่อผู้อื่นจนตัวเองต้องลำบาก
(เรื่องอุไร อินทรประเสริฐ, ม.ป.ป. : 161)

หน้าม้า หมายถึง ผู้ทำเล่ห์เหลี่ยมเป็นเหมือนคนซื้อหรือคนเล่น
พนัน เป็นต้น เพื่อเป็นสื่อจูงใจให้คนอื่นหลงซื้อหรือหลงเล่นการพนันด้วย โดยปริยาย
ใช้เรียกคนที่หากินในลักษณะคล้ายคลึงเช่นนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 833)

ส่วน เรื่องอุไร อินทประเสริฐ ได้ให้ความหมายของคำนี้ว่า "นายหน้าในธุรกิจต่าง ๆ ไม่เชิงคินัก (เรื่องอุไร อินทประเสริฐ, ม.ป.ป. : 210)

บุญสิริ สุวรรณเพชร ได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ 2 ประการ คือ 1. ผู้รับอาสาติดต่อทำธุระให้ เช่น หน้ามารับอาสาทำทะเบียนรถที่กองทะเบียนยานพาหนะ

2. ผู้หว่าที่เป็นนักเลงการพนันแก่งเล่งเล่นการพนันให้ได้มาก ๆ โดยรู้จักกัน และเป็นพวกเดียวกันกับเจ้ามือ เพื่อล่อใจให้คนอื่นเข้ามาเล่นด้วย (บุญสิริ สุวรรณเพชร, 2530 : 214)